

ӘОЖ: 327(620)

А.Р. Әліпбаев, Б.З. Бюжеева

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Халықаралық қатынастар факультеті, Қазақстан, Алматы қ.
e-mail:aman19@mail.ru

Мысырдағы 2010-2011 жылдардағы саяси дағдарыс: қысқаша сараптама

Бұл мақалада 2010-2011 жылдардағы Мысырдағы саяси дағдарыстың негізгі себептері қарастырылған. Өйткені 2010 жылғы қарашадағы парламенттік сайлау көрсеткендей, елде еркін және әділ сайлауды күту мүмкін емес еді. Жалпы заңбұзушылық, алдап-арбау мен зорлық-зомбылықтың нәтижесінде билік партиясы толыққанды жеке үстемдікке ие болды. Мақалада сонымен бірге авторитарлы билікке, төменгі деңгейде өмір сүруге қарсы басталған 2011 жылдың қаңтарындағы толқулар баяндалады. Жұмысшы ереуілдері кезінде президенттің бұйрығымен үкіметтің қауіпсіздік органдары халықты басу мақсатында қалай аяусыз жазалағаны да қарастырылады.

Мақала соңында қысқаша түрде қақтығысқа қатысушы әр тараптың қажеттілігі, мүдделері мен ұстанымдары сарапталады. Қорытынды ретінде сонымен бірге тағы да бірқатар дағдарыстың себептері көрсетіледі. Өйткені олардың кейбіреуінсіз мысырлық революцияның да кең етек алуы мүмкін емес еді.

Түйін сөздер: саясат, ислам, араб, қақтығыс, оппозиция, революция, партия.

А.Р.Алипбаев, Бюжеева Б.З.

Политический кризис в 2010-2011 годах в Египте: краткий анализ

В данной статье рассматриваются основные причины политического кризиса 2010-2011 года в Египте. Так как Парламентские выборы в ноябре 2010 года показали, что свободных и справедливых выборов ждать не предвиделось, так как массовые нарушения, обман и насилие в результате привели к почти полной монополии правящей партии. В статье также описывается протесты против авторитарного правления, низких стандартов жизни в январе 2011 года, и как во время рабочих забастовок полиция, которая действовала по приказу президента, применяла жестокие меры.

В заключение кратко анализируются потребности, интересы и позиций участников конфликта. Упомянем в заключение и еще несколько факторов, без наличия некоторых из которых Египетская революция могла и не произойти.

Ключевые слова: политика, ислам, араб, конфликт, оппозиция, революция, партия.

A. Alipbayev, B. Buyzheeva

Political crisis in 2010-2011 in Egypt: short analysis

In this article it is considered the main reasons for political crisis of 2010-2011 in Egypt. As Parliamentary elections in November, 2010 showed that to wait for free and fair elections wasn't expected as mass violations, deception and violence as a result led to almost full monopoly of ruling party. In article also it is described protests against authoritative board, low standards of life in January, 2011 and as during working strikes the police which worked by order of the president, applied cruel measures.

In summary it is briefly analyzed requirements, interests and positions of participants of the conflict. We will mention in the conclusion and some more factors, without presence of some of which the Egyptian revolution could not happen.

Key words: policy, Islam, Arab, conflict, opposition, revolution, party.

XXI ғасырдың басындағы араб елдеріндегі саяси қақтығыстар өзіне бүкіл әлемнің назарын аударды. Бүгінгі күні араб әлеміндегі қақтығыстардың шығу себептері мен салдарын,

олардың шешілу жолдарын айқындау заман талабы болып табылады. Әрине, ең алдымен осы қақтығыстардың шығуына не себеп болды деген сауал әр елді, ел билігін мазаландыруға

тиіс деп ойлаймыз. Өйткені қарапайым халық ешқашан билікпен шиеленісті қаламайды. Елдің әр азаматының арманы саяси тұрақты елде өмір сүріп, бақытты ғұмыр кешу. Олай болса олардың бақытты ғұмыр кешуіне не кедергі болуда? Араб елдеріндегі революциялық қозғалыстың тууын, өрістеуін, ауқымын, қарқынын, барысы мен болып жатқан оқиғалардың салдарын бірқатар елдің билігі жан-жақты айқындап бағалай алмады. Соның нәтижесінде кейбір елдерде үкімет пен халық арасындағы шиеленісті жағдайдың алдын алу үшін нақтылы іс шаралар жасалмады.

Сол кездегі Солтүстік Африка мен Таяу Шығыста көктем кезінде белсенді сипат алған наразылық қазіргі ғылыми айналымда, саяси ортада «араб көктемі» деп аталуда. Алғашында Тунисте басталып, одан Мысырда жалғасқан саяси дағдарыстардың нәтижесіндегі толқулар араб елдерін кезекпе кезек шарпыды. Бірінде үкіметке қарсылық-наразылық, шеру түрінде өтсе, келесілерінде – үздіксіз бас көтеруге, қарулы қақтығысқа, соңында соғысқа ұласты. Араб әлемін шарпыған бас көтерулердің бәрінде ең алдымен ұлттық көш басшыларының саяси биліктен кетуін талап еткені белгілі.

Жалпы араб елдерін қамтыған бүліктің себептері де әр түрлі. Осы орайда Мысырдағы саяси ахуалды талдау нәтижесінде елдегі қақтығыстың шығуының басты себебі неде екендігін айқындауға талпынайық. Әрине, көпшілік ең алдымен оның себебі Мысырдағы ауыр әлеуметтік-экономикалық жағдай деп шешіп тастаған еді. Дегенмен, халықтың басым бөлігін қамтыйтын қақтығыстарға өте маңызды себептер қажет екендігі айқын.

1981 жылы билік басына Хосни Мұбарак келді. Билікке келгеннен бергі отыз жылға таяу уақытта өзіне шексіз билік беретін Төтенше заңдардың негізінде елді басқарып келді [1]. Іс жүзінде Мысыр президенті бүкіл үкіметке бақылау жасады. Соңғы жиырма жыл ішінде елдің әлеуметтік-экономикалық дамуы әлдеқайда ілгері болды. Тек соңғы әлемдік дағдарыс мысырлықтарға да қатты тиді. Ал елбасы әбден еті үйреніп қалған билікті қолдан шығармау мақсатында кең көлемдегі құзыретпен қамтамасыз етілген орасан зор құпия полицияны, барлау мекемелерін пайдаланды. Бұл мекемелер өздерінің жауыздық әдіс-тәсілдерімен белгілі болды. Мысыр үкіметі жиналыс еркіндігін шектеу мақсатында Төтенше жағдайлар туралы

заңдарды кеңінен қолданып отырды. Сонымен бірге елде саяси партиялар мен бейүкіметтік ұйымдардың тізімделуі мен қызметін де шектейтін көптеген заңнамалар жеткілікті еді. Халық еркіндігіне қарсы бағыталған мұндай саясат өз кезегінде ел ішіндегі саяси-әлеуметтік дүрбелеңнің белең алуына әсер еткені айқын.

Жалпы араб елдерінің барлығына тән соңғы жылдары айқын байқала бастаған ішкі факторға назар аударған жөн сияқты. Аталған ішкі фактор қатарында – Таяу Шығыс пен Солтүстік Африкада азаматтық қоғамның қалыптаса бастауы. Шетелдерде білім алған жастар да елдің даму үдерісіне басқаша қарады. Ел билігіндегі харизматикалалық лидерлер билігіне мойынсұнған, дәстүрлі тәрбие негізінде қалыптасқан ұрпақтың орынына, жаңа, білімді, әлемдік ақпаратпен жете таныс, танымдық көзқарастары өзгеше авторитарлы тәртіптің барлық билікті өз қолына шоғырландыруына келісе қоймайтын жаңа ұрпақ келді. Бұл жаңа ұрпақ өкілдері өздерін биліктің боданы ретінде емес, өз елінің азаматы ретінде көрсеткілері келді. Ұзақ жылдар бойы мемлекет билігін өз қолдарына ұстап отырған «Ұлт әкелері» ақылдылығына үміт артып емес, ел ісіне араласып саяси-экономикалық, әлеуметтік мәселелерді шешудің жолдарын іздеді.

Сол ретте Мысырда да шетелдерде білім алғандар ғана емес, ел ішіндегілер де түбегейлі өзгерістің болуын, ал белсенді бөлігі биліктің ауысуын қалады. Ел ішіндегі келеңсіздіктер мен саяси-экономикалық дағдарысқа билікті кінәлі санады. Барлық мемлекеттердегі жастар арасындағы жұмыссыздықтың жоғары деңгейі де билікке қарсы наразылықты күшейтті.

Өйткені биліктегі Халықтық-демократиялық партия 2003 жылдан бастап елдегі кез-келген еркін ойды басып жаншиды, әсіресе Мұсылманбауырларға қатысты өте қатаң саясат ұстайды. Әртүрлі мәліметтер бойынша соңғы кезде елде саяси тұтқындар саны он мыңға жеткен.

2004 жылы президент Хосни Мұбарактың билігіне көңілі толмағандардың саны халық арасында арта түседі. Әсіресе ел ішінде президенттің билікті мұрагерлікпен беруді жоспарлауда деген ақпараттар, сонымен бірге азаматтық және саяси құқықтарды тежеп келген сонау 1981 жылдан бергі төтенше жағдайлар туралы заңнамалар әлі қаралу деңгейінде қалуы елді ашыңдыра түсті.

Ал 2006 жылдан бастап елдегі баспасөзді шектеу үрдісі кең етек алады. Мысырдағы тоқырауға қатысты, үкіметтің саясатының кемшіліктеріне байланысты көптеген мақалалар мен кітаптар жазылған еді. Елден кету үрдісі де жылдан-жылға арта түсті. Әсіресе, 20-30 жас арасындағы білімді жастар өз мүмкіндіктерін жүзеге асыру мақсатында Парсы шығанағы елдеріне көптеп ауа бастайды. 2007 жылғы өмір сүру деңгейлеріне қатысты зерттеулердің нәтижесі бойынша Мысыр тұрғындарының жартысына жуығы кедейшілік халге душар болады. Бұл елдегі шиеленушілікті ұлғайта түсті. 2007 жылғы 7 маусымдағы жастардың толқуы полициямен қақтығысқа әкелді. Соның нәтижесінде шеруге қатысқан 15 адам қаза болды. Мындаған шерушілер ғимараттарды қиратып, дүкендерді тонады. Ел президенті Хосни Мұбарактың ілінген суреттерін жұлып алып, жыртты. 2008 жылдың 6 сәуірінде Мысырда алғаш рет онлайн жүйесінде кең көлемдегі азаматтардың оппозициясын ұйымдастыра алды. Өйткені Мысырда 20 млн астам интернет пайдаланушылар болса, 42 млн адам ұялы телефонға ие [2]. Бұл жалпы Африка құрылығындағы саны жағынан алдыңғы қатарды көрсетеді. Ал олардың басым бөлігі өз өмірінде Мұбарактан басқа президентті көрмеген жастар еді. Осы сәттен бастап 6 сәуір бүкіл ел көлемінде әлеуметтік және саяси топтардың басын қосқан ұлттық еркін ой күніне айналған болатын.

2010 жылы маусымда студент Khaled Saeid мысырлық полицейлердің зорлық-зомбылығының салдарынан қаза болды. Бұл бүкіл ел көлемінде қара киінген мындаған жастардың наразылығын тудырды. Бірнеше апта ішінде ұлттық және халықаралық БАҚ жас азаматтың билікке кедергі болғандығын жариялады. Қоғамдық қысымның нәтижесінде билік кінәлі полиция қызметкерлерін айыптаған болды.

Ал 2010 жылғы қарашадағы парламенттік сайлау елде еркін және әділ сайлаудың болуы мүмкін еместігін көрсетті. Өйткені сайлау ережелерінің бұзылуы, алдау мен зорлық-зомбылықтың нәтижесінде билік партиясы толық үстемдікке ие болды. Бұл оппозицияның топтасуына түрткі болды. Al-Gabha либералды партиясы мен әл-Барадеи бірлестігі басынан бастап сайлауға қарсы тұрды, кейіннен оларға 5 желтоқсандағы екінші дауыс беруге қарсы шыққан әл-Вафд либералды партиясы мен

Мұсылман-бауырлар қосылды. Осының салдарынан биліктегі Ұлттық-демократиялық партиясы парламенттік сайлаудағы орынның 83 пайызына ие болды. Оппозиция мен құқыққорғау топтары сайлау нәтижелерін жоюға шақырды. Елдегі саяси ахуал тіпті шиеленісе түсті. Сонымен бірге тунистік көтерілістермен шабыттанған мысырлықтар өмір сүру деңгейіне наразылығын білдіру мақсатында 2011 жылдың 25 қаңтарында авторитарлы билікке қарсы шықты. Бұл толқуды басу мақсатында үкіметтің қауіпсіздік органдары халықты аяусыз жазалады, соның салдарынан 135 адам қаза болып, 2000-нан астам адам жараланды [3].

Келесі күні бүкіл ел көлемінде ондаған мың адам қарсылық көрсетті. Әсіресе, Суэц, Александрия және Каирде өткен қақтығыс соңы аса кең көлемдегі наразылық шарасына ұласты. Соның нәтижесінде 2011 жылдың 29 қаңтарында президент Мұбарак үкіметті қызметтен босатуға мәжбүр болды, бірақ көтерілісшілер Мұбарактың қызметтен кетуін талап етті. Саяси жағдайдың ушыға түсуіне байланысты 1 ақпанда халыққа жедел түрде Хосни Мұбарак 2011 жылдың күзіне белгіленген келесі президенттік сайлауға да қатыспайтындығын жариялады. Сонымен бірге мемлекет басшысы президенттікке үміткерлерді ұсыну, сайлау үрдісі мен президенттің өкілеттілігінің мерзіміне қатысты Конституцияның 76 және 77-баптарына оң түзетулер енгізу туралы да мәлімдеме жасады.

10 ақпанда Мұбарак президенттік өкілеттіліктің бір бөлігін вице-президент Омар Сүлейманға тапсырды. 18 күнге созылған жалпы халықтық көтерілістің нәтижесінде 11 ақпанда Хосни Мұбарак президенттік қызметтен кетті. Осы қақтығыс барысында 365 қарапайым азаматтар, 32 полиция қызметкері қаза болып, 5500-дей азаматтар мен 1000-дай полицей жаракаттанды [4].

Жоғары Әскери Кеңес президенттік және парламенттік сайлау өткенге дейін елдегі билікті қолға алған болатын.

Біз алғашқы мысырлық саяси дағдарыстың қалай өрбігендігін қысқаша ғана қарастырдық. Енді осыған нақтылы сараптама жасап көрейік. Яғни, ең алдымен Мысырдағы осы қақтығыстағы зорлық-зомбылық белгілерін айқындайық.

Тікелей зомбылық – билікке қарсы шыққан дүрбелеңді басу кезінде айқын байқалды.

Жұмысшылардың ереуілге шыққан кездерінде президенттің тікелей бұйрығымен әрекет еткен полиция өте қатыгездік танытты. Осы зорлық-зомбылықтың айқын мысалы ретінде полицияның студентті өлтіруін айтуға болады.

Құрылымдық зомбылық – бұл көзге айқын байқала қоймайтын мемлекет тарапынан заңнамалық жағдайлармен жасалынған зорлық-зомбылығы. Яғни, Мысыр халқы өздерінің құқықтары мен еркіндіктерін толық пайдалана алмайды, өйткені тұрғындардың қалыпты өмір сүруін реттейтін және қамтамасыз ететін заңнамалық негіздер толыққанды жасалынбаған. Мемлекеттің қалыптастырған жағдайында соңғы кезде халықты кедейшілдік, жұмыссыздық, аштық жайлаған.

Бұл зорлық-зомбылық нысаны бойынша – саяси, экономикалық санатқа жатады. Ал зорлық-зомбылық саналы түрде жасалуда ма десе – ия, саналы түрде жүзеге асырылғандығына көз жеткіздік. Бақылау деңгейі бойынша – бұл заңсыз зорлық-зомбылық.

Сонымен бірге қақтығыстардағы тараптарды айқындайтын болсақ:

1. Мемлекеттік институттар: Хосни Мұбарак басқарған Мысыр үкіметі, оған бағынышты қауіпсіздік мекемелері, құпия полиция мен барлау қызметтері.

2. Әртүрлі саяси ұйымдардан тұратын оппозиция: партиялар мен қозғалыстар. Олардың қатарында «Жетер» қоғамдық-саяси қозғалысы, Мохамед әл-Барадеи және оның «Өзгерістер үшін ұлттық бірлестігі», Al Wafd және Al Gabha, Мұсылман-бауырлар, Соттар клубы сияқты либералды партиялар.

3. Наразы бұқара халық, тәуелсіз БАҚ.

4. Үшінші тараптар: АҚШ және т.б. -деп бөлуге болады.

Осы қатысушы тараптардың әрқайсысының қажеттілігі мен көздеген мүдделерін айқындайтын болсақ:

Мемлекеттік институттар: Хосни Мұбарак басқарған Мысыр үкіметінің қажеттілігі ретінде елді басқаруды мұрагерге тапсыру мақсатында 2011 жылы қыркүйекте өтетін президенттік сайлауға дейін билікті ұстап тұруға талпынғандығын айтуға болады. Ал мүдделері: вице президент Омар Сүлейманға өкілеттіліктің бір бөлігін бере отырып, Хосни Мұбарак мемлекетті басқару құқын өзіне

қалдыруы президенттік сайлаудан кейін бейбіт түрде билікті беруге ниеттенуі.

Ұстанымдары: Мысырдағы дүрбелеңнің алдын алу және «Мұсылман-бауырлар» саяси ұйымын, сонымен бірге шетелдіктердің мүддесін көздейтін шетелдік өкілді де билікке келтірмеу болды.

Әртүрлі саяси ұйымдардан тұратын оппозицияның қажеттілігі: биліктен барлық «кәрі топты» қуып, ұлттық мүддені қорғау болса, мүдделері елде технократиялық үкімет құрып, Конституциялық сот басшысын мемлекеттік әкімшілік басшысынан жоғары қою еді. Ал ұстанымдары қақтығыстар толық шешілгенге дейін мүддені қорғау болды.

Наразы бұқара халық, тәуелсіз БАҚ қажеттілігі билікті биліктен кетіру. Мүдделері шерулер мен жиылыстарға қатысу, елдегі тоқырауға қатысты мақалалар жариялау, кітаптар шығару, кең көлемде азаматтарды жұмылдыру. Ұстанымдары: халық мүддесін қорғайтын, елді тоқыраудан шығаратын жаңа билікті орнату.

Үшінші тараптар: АҚШ қажеттілігі осы аймақтағы өз мүдделерін жүзеге асыратын, ең алдымен америкалық саясатты қолдайтын билікті орнату болатын. Мүдделері – Мысырда радикалды исламистердің билікке келуін болдырмау. Ұстанымдары: Америка халықтың демократиялық тәртіпті орнату ұмтылысын қолдауға дайындығын, сонымен бірге халық бейбітшілік пен тұрақтылықты сақтағаны жөн деген мәлімдемелерді жариялау болды.

Араб әлеміндегі, оның ішінде ең алдымен Мысырдағы саяси дағдарыстың шығу себептерін, оның алдын-алу жолдарын жан-жақты ғылыми негізде зерделеу осы мақаланың негізгі мақсаты болатын. Осыдан шығатын түйін ең алдымен әлеуметтік-саяси дамудың барлық астарын мұқият қадағалап, келеңсіз жағдайларды туғызбау жағын ойластыру қажеттілігі. Бүгінгі заман талабына сай даму қарқынына билік саясатының да сай келуі.

Көптеген сарапшылар мысырлық дағдарыстың әлеуметтік-экономикалық себептеріне ең алдымен елдегі экономикалық стагнацияны, кедейшілдікті, теңсіздікті, сыбайластық пен жұмыссыздықты атап келді [5]. Дегенмен бұл себептер саяси дағдарыстың негізі болғанымен, оған билік тарапынан жасалынған қысым мен

сауатты топтың енді ескіше өмір сүргісі келмеуі ұшқын болғандай.

Өмірге деген кешегі көзқарас бүгінгі жастардың көзқарасына сай келе қоймайды. Өйткені бүгінгі жастар бүкіл әлеммен тығыз байланыста, әлемнің алдыңғы қатарлы елдерінің әлеуметтік-саяси даму деңгейін, демократиялық құндылықтарын өз елдерінде де көргісі келеді. Олай болса елді кешегі күннің түсінігімен билеу, ал билікті мұрагерлікпен қалдыруға талпыну

мысырлық жастардың ашу-ызасын тудырғаны айқын. Әрине, оймызды қорытындылай келе Мысырдағы саяси жағдайға бір жақты баға беруге болмайтыны анық.

Жалпы араб елдеріндегі саяси дағдарыстың тууы – ішкі саяси-әлеуметтік, экономикалық жағдайдың ықпалы екені де талассыз деп келісеміз. Сонымен бірге, сыртқы күштердің ықпалы да бар екендігін жоққа шығаруға болмайды.

Әдебиеттер

- 1 История Египта // <http://ru.wikipedia.org/wiki/IstoriyEgipta> (16.02.2014).
- 2 Долгов Б. Между демократией и исламизмом: политическое развитие арабского мира // <http://www.perspektivy.info/print.php?ID=35967> (30.03.2009).
- 3 Comment by Robert Malley (Crisis Group) and Hussein Agha, “In post-Mubarak Egypt, the Rebirth of the Arab World”, Washington Post, 11 Feb. 2011. // <http://www.crisisgroup.org/en/publication-type>. (01.03.2011).
- 4 Куделев В.В. Коротко о ситуации в Египте: январь 2011 г. // <http://ruskline.ru/analitika> (03.02.2011).
- 5 Коротаев А.В., Зинькина Ю. В. Египетская революция 2011 г.: структурно-демографический анализ // Полис. Экстратекст. 2011. Выпуск 1 // Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки. zinkina_uu.v._egipetskayerevolutzya_2011_g._strukturno-demografhisheskii_analiz. (15.03.2011).

References

- 1 Istoriy Egipta // <http://ru.wikipedia.org/wiki/IstoriyEgipta> (16.02.2014).
- 2 Doldov B. Mezhdru democrathey I islamizmom: politisheskoe razvitie arabskogo mira // <http://www.perspektivy.info/print.php?ID=35967> (30.03.2009).
- 3 Comment by Robert Malley (Crisis Group) and Hussein Agha, “In post-Mubarak Egypt, the Rebirth of the Arab World”, Washington Post, 11 Feb. 2011. // <http://www.crisisgroup.org/en/publication-type>. (01.03.2011).
- 4 Kuddelev V.V. Korotko o situatzii v Egipte: yanvar 2011 g. // <http://ruskline.ru/analitika> (03.02.2011).
- 5 Korotayev A. V., Zinkina Yu. V. egipetskay revolutzya 2011g. _strukturnodemografhisheskii analiz. // Polis. Extratext. 2011. Vypusk 1 // Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки. zinkina_yu.v._egipetskayerevolutzya_2011_g._strukturno-demografhisheskii_analiz. (15.03.2011)